

ЄФІМОВ М.М., викладач
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985 : 343.343.3

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ХУЛІГАНСТВА

Висвітлено деякі аспекти розслідування хуліганства. Акцентовано увагу на ролі і місці спеціальних знань у розкритті та розслідуванні хуліганства.

Ключові слова: хуліганство, спеціальні знання, тактичне забезпечення, слідчі дії.

Рассматриваются некоторые аспекты расследования хулиганства. Акцентируется внимание на роли и значении специальных знаний в процессе раскрытия и расследования хулиганства.

Ключевые слова: хулиганство, специальные знания, тактическое обеспечение, следственные действия.

The scientific article is devoted to some aspects of the investigation of the hooliganism. The author has concentrated the attention on the meaning of special knowledges in a process of investigation of the hooliganism.

Keywords: hooliganism, special knowledges, tactical supply, investigating acts.

Під час розслідування злочинів виникають ситуації, коли знань слідчого недостатньо для вирішення тієї чи іншої задачі. Зрозуміло, що слідчий повинен володіти базовими знаннями в галузі криміналістики, судової медицини та психіатрії, але в ході розслідування часто потрібно використовувати більш глибокі знання в тій чи іншій галузі науки. Розслідування хуліганства також потребує використання спеціальних знань, певних науково-технічних засобів. Слідчий, у свою чергу, може застосовувати їх сам або залучати спеціаліста для участі в досудовому слідстві.

Вагомий внесок у розвиток спеціальних знань внесли такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський та ін. Дослідженням використання спеціальних знань під час розслідування хуліганства займалися М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.І. Захаревський, А.А. Кузнецов, Є.І. Овчаренко. Але в їх роботах не було приділено достатньої уваги проблемним ситуаціям під час розслідування хуліганства з використанням вибухових пристав, аерозолів тощо. Доречно було б зазначити, що наше дослідження показало відмінність динаміки застосування спеціальних знань, що були вказані в дослідженнях зазначених авторів. Це, на нашу думку, зумовлено соціальними, політичними та економічними змінами в суспільстві останніх десятиліть.

Метою даної статті є виділення спеціальних знань, що використовуються при розслідуванні хуліганства, та визначення відповідного кола експертиз та особливостей їх проведення.

Для вирішення зазначеної мети, автором поставлені такі завдання:

- 1) дослідивши підходи до визначення спеціальних знань на основі думок науковців та емпіричних матеріалів, розглянути застосування спеціальних знань у справах про хуліганство.
- 2) визначити види експертиз, що використовуються під час розслідування хуліганства, а також з'ясувати особливості їх проведення.

Розглядаючи питання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні цього виду злочинів, вважаємо за необхідне нагадати, що саме розуміється під цим терміном. Дослідженню проблем цієї категорії приділяється значна увага в юридичній літературі. Наприклад, Б.В. Романюк дає таке тлумачення: «Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства» [10, с. 57].

Доволі просто і повно вищенаведене поняття визначили В.С.Кузьмічов та І.В.Пиріг, які під спеціальними знаннями розуміють «сукупність теоретичних знань і практичних умінь та

навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинам» [4, с. 14]. Тобто спеціальні знання в тому чи іншому ракурсі використовуються відповідними суб'єктами з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинам.

Що ж до хуліганства як суспільно небезпечного діяння, то при його розслідуванні можуть застосовуватися різні спеціальні знання. Звичайно, використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства потрібно розглядати крізь призму оперування ними тими чи іншими суб'єктами при проведенні відповідних слідчих дій. Спеціальні знання можуть використовуватися як безпосередньо слідчим, так і опосередковано.

Проаналізувавши праці вказаних авторів, ми дійшли висновку, що опосередкованість використання спеціальних знань виявляється в тому, що при проведенні судової експертизи структура функцій слідчого дещо змінюється. Якщо «...при проведенні загальної маси слідчих дій слідчий є особою, що здійснює дії, – зазначають А.В. Дулов та П.Д. Нестеренко, – то в даному випадку його функція змінюється таким чином: в тактиці проведення експертизи слідчий в основному виконує функції організації, контролю та фіксації» [2, с. 249]. І вже для виконання вказаних даними авторами функцій слідчий вчиняє певні дії. Крім того, спеціальні знання під час проведення досудового розслідування, про що наголошує К.О. Чаплинський, повинні використовуватися цілеспрямовано [13, с. 327].

Спочатку зазначимо, що судові експертизи під час розслідування справ, порушених за ознаками ст. 296 КК України, можуть призначатися як на початковому, так і на подальшому етапах розслідування. Відповідно до даного критерію за вивченням кримінальних справ ми встановили, що експертизи призначалися з моменту порушення кримінальних справ: протягом 5 днів – у 14 % випадків; протягом 5-15 днів – у 37 %; протягом місяця – у 40 %; більше місяця – у 9 %. Тобто переважна більшість експертиз призначається слідчими протягом місяця після порушення кримінальної справи. Наслідком таких рішень є втрата слідів, часу тощо. А вже від цього залежить ефективність розслідування кримінальної справи.

У той же час не можна забувати і про визначення термінів проведення експертиз. Вони залежать, на думку І.В. Пирога, від таких факторів: складність дослідження; навантаження експертів; наявність необхідного обладнання; кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів та поставлених для вирішення питань; середній час, витрачений на проведення даного виду дослідження, ступінь розробленості методики проведення даного виду експертиз [8, с. 273]. Тобто є безліч суб'єктивних та об'єктивних факторів, від яких залежить якість та час проведення експертиз і без затримки часу слідчим на її призначення.

При розслідуванні справ про хуліганство виникає необхідність у проведенні різних експертиз. За даними проведеного нами дослідження, кожному другому потерпілому завдавалися побої й тілесні ушкодження, в тому числі 5 % осіб – середньої тяжкості і 3 % – тяжкі тілесні ушкодження. Нерідко поранення заподіявалися і правопорушникам, які вчиняли хуліганські дії.

При розслідуванні таких справ судово-медична експертиза живих осіб може вирішувати широке коло питань, зокрема про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, про давність і механізм утворення ушкоджень, про рід і вид знарядь, якими вони заподіяні. За даними нашого дослідження, зазначена експертиза при розслідуванні хуліганства застосовувалася у 66 % випадків. Така велика їх кількість пояснюється тим, що під час вчинення хуліганства внаслідок фізичного контакту потерпілий чи злочинець можуть отримати тілесні ушкодження. Дана експертиза має важливе доказове значення при розслідуванні зазначеної категорії справ, тому що її результати можуть викрити неправдиві показання підозрюваної особи.

Так, 23 вересня 2005 р. близько 22 години В. вчинив суспільно небезпечні дії, що були кваліфіковані за ч. 4 ст. 296 КК України. Під час допиту В. не визнавав свою провину і доводив, що застосовував складний ніж, який мав при собі, для самооборони, а також розповідав, як наносив при цьому удари. Судово-медичною експертизою від 13.10.2005 р. було враховано локалізацію ушкоджень, напрямок каналів ран, їх глибину. Зважаючи на це експерт зробив висновок, що вищевказані пошкодження не могли утворитися за обставин, на які вказував підозрюваний В. [3].

Також велике значення має об'єкт, з приводу якого буде проведена дана експертиза. На практиці в більшості випадків (96 %) дана експертиза проводиться лише стосовно особи потерпілого. Нам здається, що при вчиненні даного діяння потрібно проводити експертизу одразу обох сторін, адже не зрозуміло, в якому статусі вони будуть у кінці розслідування. А момент використання судово-медичної експертизи може бути пропущений.

Судово-біологічну експертизу речових доказів доцільно призначати для встановлення виду досліджуваної речовини, групових і типових ознак крові, волосся, слини, сперми, сечі та інших об'єктів. Вивченням кримінальних справ, порушених за фактом вчинення досліджуваної категорії злочинів, було встановлено, що даний вид експертиз застосовується у 4 % випадків. Така невелика кількість проведення даних експертиз нам не зрозуміла. Адже в більшості випадків має місце фізичний контакт хулігана з предметом вчинення злочину або потерпілою особою. А за допомогою судово-біологічної експертизи можна вирішити багато спірних питань під час розслідування. Скоріше за все, такий низький рівень їх проведення пояснюється специфікою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів зазначеної категорії.

Судово-психіатрична експертиза призначається для визначення психічного стану обвинуваченого при наявності даних, які викликають сумнів щодо його осудності. Психічний стан особи, на що вказує Р.І. Міхеєв, впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта: сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права як з погляду її фундаментального теоретичного рішення, так і з погляду практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини [5, с. 17]. Вивченням кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 296 КК України, було встановлено, що дана експертиза мала місце у 18 % випадків.

Як зазначалося вище, 95 % обвинувачених хуліганські дії вчинили ув стані сп'яніння, причому багато з них зловживали спиртними напоями систематично, протягом тривалого часу. Саме тому за кримінальними справами зазначеної категорії, як доречно зазначає О.І. Овчаренко, проводяться судово-наркологічні експертизи [7, с. 100]. Дані експертизи здебільшого проводяться, коли злочин був вчинений особою у стані алкогольного сп'яніння. Але для призначення такої експертизи не обов'язково, щоб особа була затримана у стані алкогольного сп'яніння і щоб було здійснено її освідчення на наявність стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Трасологічна експертиза вирішує діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають у процесі розслідування кримінальних справ. Вона проводиться з метою ототожнення особистості обвинувачуваного або підозрюваного слідами рук, ніг (взуття), а також різноманітних знарядь злочину, що застосовувалися ним, за їхніми слідами. Хулігани, як правило, не турбуються про знищення відбитків пальців на місці події, тому позитивні результати дає дактилоскопічна експертиза.

Судово-балістична експертиза призначається при розслідуванні хуліганства, у ході якого застосовувалася вогнепальна зброя. При розслідуванні насильницьких злочинів, як зазначає К.Д. Поль, дослідженню вогнепальної зброї завжди потрібно приділяти особливу увагу [9, с. 142]. Адже дослідження зброї, слідів, що залишилися після її використання, містить дані, що потрібні для реконструкції механізму злочинного діяння, відомості про особу злочинця тощо.

Дана криміналістична експертиза у справах про хуліганство проводиться в тих випадках, коли виникає необхідність з'ясувати, чи не є вилучений у підозрюваного предмет зброєю; чи цим предметом нанесені ушкодження потерпілому. Також необхідно не забувати про те, що при виявленні зброї і перед проведенням експертизи вона повинна бути детально оглянута з метою знаходження слідів, які самі собою можуть бути об'єктами дослідження (сліди пальців, кров, волосся тощо) [6, с. 520]. Адже, як зазначалося вище, сліди крові, волосся можуть бути об'єктом дослідження судово-біологічної експертизи речових доказів.

Важливе значення судово-балістичної експертизи впливає з диспозиції ч. 4 ст 296 КК України. Її проведення є необхідним у багатьох випадках, навіть не пов'язаних з нанесенням тілесних ушкоджень. Наприклад, при проведенні футбольних матчів вболівальники можуть застосовувати різні вибухові чи запальні пристрої (феєрверки, «фаєри» тощо). Деколи вони не мають занадто небезпечних наслідків, але коли даний прилад вибухає серед фанатського сек-

тора, то отримаємо велику кількість тілесних ушкоджень та інші суспільно небезпечні наслідки. Причому їх застосування здебільшого зумовлюється не мотивами нанесення тілесних ушкоджень, а саме хуліганською спрямованістю. Саме тому при вилученні таких предметів працівниками правоохоронних органів обов'язково потрібно призначити експертизу.

Також проблемним є питання експертизи холодної зброї. У справах про хуліганство часто трапляється, що працівник міліції в ході огляду, затримання тощо вилучає у підозрюваної особи предмет, який імовірно можна оцінити як холодну зброю. Та до порушення кримінальної справи експертизу даного предмета не можна проводити, тому в більшості випадків проводиться «попередня перевірка». У свою чергу, після порушення кримінальної справи, винесення постанови про проведення експертизи даного предмета та її проведення, на чому доречно наголошує О.Г. Філіппов, має формальний характер [14, с. 155]. Тому ми підтримуємо даного автора і також висуваємо пропозицію можливості експертного дослідження вищезазначених предметів до порушення кримінальної справи. У справах про хуліганство ці експертизи набувають великого значення, адже часто мають випадки застосування кастетів, бит, ножів та ін.

Тобто у справах про хуліганство можуть бути призначені такі експертизи, як біологічна, судово-балістична, криміналістичне дослідження холодної зброї. Важливі питання також можуть вирішувати почеркознавча, судово-хімічна та інші експертизи, можливості яких використовуються ще недостатньо.

Почеркознавча експертиза здійснюється для ототожнення особистості хулігана по ознаках його почерку. Необхідність у її проведенні виникає в тих випадках, коли хуліганство виразилося в написанні і поширенні текстів нецензурного змісту. Об'єктами дослідження можуть бути вилучені з місця події різноманітні нецензурні написи, листи і телеграми з погрозами, спрямовані хуліганом потерпілому.

Судово-хімічна експертиза призначається, якщо виникає необхідність досліджувати склад речовини, використаної хуліганом для вчинення злочину, наприклад порошоків, фарб, кислот. Проблематичним у плані застосування двох вищезазначених експертиз є такий випадок. На стіні будинку, паркані чи іншому місці було зроблено нецензурний напис. Дане діяння через наявність відповідних ознак було кваліфіковане за ст. 296 КК України. Виникає питання про можливість проведення почеркознавчої та судово-хімічної експертизи.

У цьому випадку в проведенні судово-хімічної експертизи не виникає ніяких сумнівів. Під час її проведення можуть бути досліджені такі питання, як встановлення складу речовини, якою було зроблено напис, визначення групової належності балончика з фарбою (якщо він був знайдений на місці події), встановлення групової належності речовини та балончика з фарбою (якщо він був вилучений у підозрюваної особи) та інші.

Щодо проведення почеркознавчої експертизи, то, на наш погляд, у доцільності її проведення виникає сумнів. Почерк, як зазначає М.В. Салтевський, розуміється як «...стійка динамічна система, що відображає програму графічної техніки письма, в основі якої лежать зорово-рухові навички виконання рукопису, реалізована за допомогою системи рухів» [11, с. 155]. Одразу стає зрозумілим, що для ідентифікації напису з почерком людини, особа, що вчинила злочин, повинна мати або дуже виражені його особливості, або вироблену систему письма саме на таких поверхнях, які досліджуються. Та навіть за такої умови нам потрібні зразки почерку особи на схожих поверхнях, адже при наданні можливості знову зробити подібний напис, особа може з легкістю змінити свій почерк. Тобто якщо судово-хімічну експертизу потрібно проводити, то проведення почеркознавчої експертизи в більшості випадків є недоцільним.

При призначенні будь-якої експертизи у справах про хуліганство на перший план виходить правильне формулювання питань. Як доречно зазначає М.Г. Щербаковський, воно вимагає від слідчого, дізнавача, судді високої професійної майстерності. Її недостатність може бути компенсована при призначенні судової експертизи через залучення експертів як обізнаних осіб для надання допомоги у формі консультації у правильному формулюванні питань (визначення предмета експертизи), переліку необхідних об'єктів [15, с. 985]. Тобто від правильності постановки питань залежить ефективне проведення експертизи.

Звичайно, не можна оминати увагою об'єкти експертних досліджень. Відповідно до проведеного дослідження в справах про хуліганство ними були: предмети, що є речовими доказами, – у 30 % випадків; знаряддя, що були засобами вчинення злочину, – 19 %; сліди, вилу-

чені під час огляду місця події, – 9 %.

Використання спеціальних знань при розслідуванні хуліганства можливе не тільки шляхом отримання слідчим від спеціаліста відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи. Та водночас допит експерта, на чому наголошує Г.А. Абдумаджидов, не повинен підміняти собою експертизу [1, с. 160]. Саме тому неприпустимо на допиті ставити перед експертом нові питання, що потребують додаткового дослідження.

Під час розслідування хуліганства важливим елементом є оцінка висновку експерта. Висновок експерта не має переваги перед іншими доказами та не є обов'язковим для слідчого, однак незгода його з експертним висновком повинна бути мотивована у відповідному процесуальному документі – постанові про призначення повторної експертизи.

У судовому засіданні, як зазначає Н.В. Скорик, суд може розглянути справу і без участі експерта. Для цього вивчається висновок експерта, який він надав на досудовому слідстві. Потім висновок повністю оголошується, обговорюється судом та оцінюється ним [12, с. 164]. Це ще одна з причин того, що висновок експерта повинен мати чітку і зрозумілу форму.

На доцільність призначення експертиз під час розслідування хуліганства вказує те, що в деяких випадках після отримання висновків експертизи з'являються нові беззаперечні докази вини обвинуваченого, який після ознайомлення з ними може визнати свою вину та дати правдиві свідчення. Проведеним вивченням кримінальних справ, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 296 КК України, було встановлено, що результати експертного дослідження дозволили: викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь – 17 %; одержати відомості про особливості вчинення злочину – 7 %. Якщо при розслідуванні застосовувати експертизи, на важливості яких було наголошено вище, то даний показник буде зростати.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що при розслідуванні справ про хуліганство в основному призначаються судово-медичні експертизи потерпілих і судово-психіатричні експертизи обвинувачених. Що ж до судово-біологічних експертиз речовин-доказів, хімічних та криміналістичних експертиз, то вони призначаються дуже рідко. Таке становище пояснюється головним чином недооцінкою ролі і значення вказаних експертиз при розслідуванні хуліганських вчинків та недостатньою обізнаністю працівників слідчих органів з досягненнями експертної практики.

Список використаної літератури:

1. Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений: Процессуально-правовое исследование. – Ташкент, 1986.
2. Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Мн., 1971.
3. Кримінальна справа № 66052045 // Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська, 2006 р.
4. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008.
5. Михеев Р.И. Уголовное право и психиатрия. – Владивосток, 1998.
6. Настольная книга следователя. – М., 1949.
7. Овчаренко Е.И. Доказывание по уголовным делам о хулиганстве (досудебное производство): Науч.-практич. пособие / Под ред. А.В. Гриненко. – М., 2006.
8. Пиріг І.В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: Монограф. – Дніпропетровськ, 2011.
9. Поль К.Д. Естественно-научная криминалистика: Опыт применения научно-технических средств при расследовании отдельных видов преступлений / Пер. с нем. – М., 1985.
10. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002.
11. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005.
12. Скорик Н.В. Оценка и использование заключения эксперта судом // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1975. – Вып. 11. – 1975. – С. 160-166.
13. Чаплинский К.О. Спеціальні знання як об'єкт криміналістичного дослідження // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. – № 2. – 2011. – С. 323-329.
14. Филиппов А.Г. Возможности повышения эффективности судебных экспертиз в расследовании преступлений // Труды высшей школы МВД СССР. – Вып. 34. – 1972. – С. 152-159.
15. Щербаковский М.Г. Про недопустимость призначення судової експертизи для рішення правових питань // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 982-985.

Надійшла до редакції 10.05.2012

